

12. Blicke P. Communal Reformation. The Quest for Salvation in Sixteenth-Century Germany. – Boston 1 – 130, Communal Reformation. The Quest for salvation in Sixteenth-century, 1992.
13. Moeller B. Die Reformation // Göttingen. Geschichte einer Universitätsstadt. – Göttingen, 1987. – Bd. 1. Von den Anfängen bis zum Ende des Dreißigjährigen Krieges.
14. Moderhack R. Braunschweig – das Bild der Stadt in 900 Jahren. – Braunschweig, 1985. – Bd. 1. Braunschweigs Stadtgeschichte.

The article analyzes the dynamics of Reformation movement in Braunschweig and studies the attitude of various social groups to the Evangelical doctrine. The study of Church reformation in the late 20s of 16 A. D. in Germany is carried out in regard to the general historical context.

Key words: Germany, Reformation, Schmalkalden Union, Braunschweig

УДК 94 (477.51)“653”

Ігор Кондратьєв

ЛЮБЕЦЬКА ШЛЯХТА ЗА СТАРОСТУВАННЯ ПАВЛА САПЕГИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI СТ.)

Певне піднесення Любецького замку та його військовослужбової спільноти у середині XVI ст. пов'язане із старостуванням П.Сапєги – одного із найдіяльніших старост Любецького староства. Відколи любецький староста був призначений київським каштеляном, значення любецької шляхти у Київському воєводстві помітно зросло. Водночас у середині XVI ст. найближчою соціальною категорією для любецького боярства було любецьке міщанство, яке також несло тягар військової служби. Земські реформи першої половини 60-х рр. XVI ст. та “патролат” над любецькою шляхтою київського каштеляна певною мірою змінили становище шляхетської верстви Любецької околиці.

Ключові слова: любецька шляхта, боярство, Любецьке староство, П.Сапєга, міщанство.

У 1559 р. київським воєводою став Василь-Костянтин Костянтинович Острозький (1526-1608 рр.), володимирський староста, маршалок Волинської землі (1550-1608 рр.). Цікаво, що В.-К.Острозький вважався одним їх найвирогідніших кандидатів на польський престол (зокрема, його кандидатура серйозно розглядалась після смерті короля Стефана Баторія). На перешкоді стало лишень те, що князь був “русином і вождем схизматиків (православних)” [1, с. 74-75, 277].

Можливо, як певна противага київському воєводі на уряд любецького державці був призначений “литвин” Павло Сапєга, згодом наставлений і київським каштеляном (зв'язок між призначенням київських воєвод та любецьких старост (чи намісників київського воєводи) можна простежити з кінця XV ст. (див. “Таблицю 1.”)). О.Яблонівський називав П.Сапєгу “вихідцем з Литви” (“півночі”), причому, на його думку, разом з ним на Київщину прибула чимала група шляхтичів [2, с. 104].

Таблиця 1

Володарі Любеча у XV-XVI ст.

Київські воєводи	Київські каштеляни	Любецькі державці та намісники	Приватні власники (державці) Любеча
Мартин Гаштольд (1471-1480 рр.)		Ольбрихт Мартинович Гаштольд (1471-1480 рр.)	
з 1482 р. – Іван Ходкевич		Іван Ходкевич (?)	
			Василь Верейський (1493-1500 рр.)
			Софія Верейська (1500 р.)
Єжи Монтовтович (1508 р.)		Єжи Монтовтович (1508 р.)	

Київські воєводи	Київські каштеляни	Любецькі державці та намісники	Приватні власники (державці) Любеча
Юрій Олександрович Гольшанський (1508-1511 рр.)		Юрій Олександрович Гольшанський (1508-1511 рр.) (?)	
			Ольбрихт Гаштольд (1516-1542 рр.)
			Софія Гаштольд-Верейська (1542-1549 рр.)
Семен (Фрідріх) Глібович Пронський (1544-1555 рр.)		Намісники воєводи: Матвій Кмит (1551 р.), Іван Служка (1551-1553 рр.), Григорій Кмит (з 1553 р.)	
Костянтин Острозький (1559-1608 рр.)	Павло Сапега (1562-1580 рр.)	Павло Сапега (1559(?)-1561-1580 рр.)	
	Михайло Вишневецький (1581-1584 рр.)	Андрій Вишневецький (1580-1583 рр.) Михайло Вишневецький (1583-1585 р.) Олександр Михайлович Вишневецький (1585-1594 рр.)	

Протягом другої половини XV – першої половини XVI ст., Любецький замок – північні ворота Київського воєводства, був перетворений у своєрідний центр військової організації краю. Будівництво замків стало одним із головних заходів, спрямованих на захист краю проти татарських набігів. Саме це зумовило необхідність організації військових сил на приєднаних до Великого князівства Литовського землях. Крім того, навіть невеликі замки мали неабияке колонізаційне значення. Через них місцеве населення відчувало свій зв'язок з державою, що не давало розсипатись “полицю землі от первого татарского погрома” [3, с. 21,84; 4, с. 305-306].

На думку В.Антоновича, військовослужбове населення “українних” (околичних) замків само називало себе околичною шляхтою. Вона поділялася на роди (іноді досить численні) з окремими прізвищами. Кожен рід був оселений у окремому селі, що мало назву, схожу з прізвищем своїх мешканців. Як правило, родини околичної шляхти не володіли селянами, але належали “до найдавніших дворянських родів” [5, с. 1-4]. Протягом другої половини XV – середини XVI ст. відбувалось оформлення цієї спільноти у повноцінну військовослужбову спільноту – службну (зобов'язану „службами” – певним комплексом обов'язків перед замковим старостою чи намісником) чи околичну шляхту Любецької волості.

Уряд любецького старости Павло Іванович Сапега, вочевидь, обійняв ще у 50-х рр. XVI ст., можливо, одночасно з київським воєводою у 1559 р., хоча вперше у документах як любецький староста він згадувався лише у 1561 р. Дружиною П.Сапегі була Олена (Олександра) Юрійівна Гольшанська (померла до 1557 р.), родичка київського воєводи Юрія Олександровича Гольшанського (1508-1511 рр.) та Івана (Януша) Юрійовича Дубровицького-Гольшанського, київського воєводи у 1542-1544 рр. [1, с. 323, 325].

Чимало подій цього періоду пов'язані з Лівонською війною 1560-1570 рр. 1561-1562 рр. київський воєвода К.Острозький готувався до оборони від вторгнення московського війська [4, с. 490; 6, с. 15-19]. Військові дії не могли обминути прикордонний Любеч, і 1561 р. любецький державця П.Сапега збирав військові сили замкової околиці, “штобы по торгах во врадех своих кликати казали, ажбы днем и ночью на воину поспешали ся” [7, с. 53-54].

У грудні 1561 р. любецька шляхта зобов'язувалась виїхати на війну, а у разі відмови сплатити гроші “с каждого коня, колько их повинен ставити ку вонне, по две копи грошей дал” [7, с. 81-83]. Любецький замок перебував у постійній бойовій готовності, “абы еси на тых замках наших, врадех своих, в добром ошатрности и осторожности мешкал” [7, с. 69].

Незважаючи на війну, Любеч продовжував виконувати функції митного прикордонного форпосту. Перша згадка про любецьку митницю відноситься ще до кінця XV ст. і зустрічається в акті Казимира 1488 р. мінському міщанину Луці Терешковичу. Відомо, що митниці існували у Гомії, Новгороді-Сіверському, Радогощі, Трубецьку, Брянську, Стародубі, Чернігові, Любечі та Путивлі [8, с. 160].

У 1561 р. П.Сапєга зобов'язувався "певный плат уставити в местах и при коморах мытных наших господарских то есть от речей, ште за границу провадят" [7, с. 83-89]. У 1571-1572 рр. любецьким митником був Марко Поддобенъ. Відомо, що біля с.Неданчичі в урочищі Вершки ще у XVII ст. існувала митниця – "тут у гарадку и выгружаютъ тавары, а отсоль уже сухими руком адвазили до Любеча" [9, с. 145; 10, с. 277; 11, с. 45].

Цікаво, що у 1561 р. любецьким війтом був обраний боярин, що свідчить про формування в середині XVI ст. у Любечі досить згуртованої замкової спільноти, яка включала як міщанство, так і замкове боярство. Ще Статут Великого князівства Литовського 1529 р. зобов'язував міщан до військової служби [12, с. 143].

Сама по собі посада війта була, як правило, пожиттєвою. Війт отримував повну юрисдикцію над міщанством, сам безпосередньо підлягаючи старості [3, с. 90]. Якщо у великих містах цей уряд зазвичай обіймали купці, то це аж ніяк не стосувалось Любеча, оскільки торгівельний прошарок любецького міщанства був досить незначний. "Менше місце займала тут торгівля, а значну ролю мало хліборобство та городництво, як і в сусіднього селянства", – писав О.Грушевський [13, с. 285]. Посада війта завжди була суто міщанською, і обрання на неї представника іншого стану було справою майже неможливою. У 1561 р. до Любеча приїхали королівські "комісари" Волович та Нарушевич, які мали познайомитись із здібностями кандидата та визначити його у цій посаді, "узнавши быти годного" [13, с. 285-286]. Ревізор королівських замків обов'язково звертався до міщанства, яке "могло зазначити слабкі місця в організації сторожі, бо постійно це все бачило і могло роздумувати, як це все поліпшити, привести до ліпшого стану" [14, арк. 88, 93 зв.; 15, с. 1]. Значимо, що бояри та бояри-слуги становили половину населення Любеча (у 1571 р. з 1162 чоловік близько 500).

Потреба у виборах нового війта була нагальною, бо протягом двох років любецькі міщани не сплачували податків ("серебшизни") до державної скарбниці [7, с. 41-42, 64-66, 77-78]. Війтом був обраний боярин Мануїл Болотович, причому в королівській грамоті зазначалось, що цей вибір зроблений "не згола", а на прохання міщанства. На думку О.Грушевського, сам факт приїзду до Любеча королівських "комісарів" був пов'язаний зі скаргами міщанства на його тяжке становище, неможливість сплачувати податки та погрозами міщанства залишити місто, якщо ситуація не зміниться на краще. "Можна думати, – писав О.Грушевський, – що, коли зайшла розмова про ролю війта... міщанство назвало ім'я тієї людини, яка... могла б добре поставити справу нормальної виплати податків до скарбу господарського без запізнення, а з другого боку й без визискування міщанства" [13, с. 285-286; 16, с. 193-196].

Замковий війт розв'язував земельні, майнові та правові проблеми міщанства. Головним обов'язком війта було збирання податків – "абы были платы и доходы господарские и вины подле теперешнее уставы справедливие и зуполна до скарбу господарского выдаваны, к тому при отобранью платов и доходов господарских при вrade завжди быти повинен, теж о межу, о борь и о испашь и страву войт межи всими мешаны доглядати маеть". Серед обов'язків війта були і поліцейські функції: "межи всими мешаны того места (Любеча) порадку доброго доглядати, стерегучи пожитков скарбу господарскому" [13, с. 286; 16, с. 194].

1561 р. датуються перші згадки про любецьких козаків. Як зауважив М.Довнар-Запольський, уже в першій половині XVI ст. практично всі військовослужбові категорії замкового населення були малопритатні у військовому відношенні. Слуги мали низький соціальний статус, зем'яни неохоче збиралися в ополчення, важче ставало залучати до військової служби і міщанство. Саме тому українні старости почали залучати до військової служби козаків, спочатку як виняток, а з 1572 р., коли ко-

зацька служба була дорівнена регулярній військовій – постійно [17, с. 63-64]. На думку О.Яблоновського, поява козаків у замкових околицях була пов'язана з політикою Литовської держави, яка осаджувала їх поблизу замків на військовому праві [18, с. 92]. Зауважимо, що до козаків зазвичай прилучалась шляхта, яка “в пошуках свого місця в житті приходила до “козацького хліба” [19, с. 135].

1561 р. Любецький державця зобов'язувався залучити козаків до військової служби: “и што будет там людей служебных козаков, которие будет у войско ку службе нашої господарской згодили, имена их на реистр списал и тот реистр до нас ничего не мешкаючи послал” [7, с. 80-81]. У лютому 1562 р. проходили московсько-литовські мирні переговори, у зв'язку з чим любецький державця мав будь-якою ціною зберігати на кордоні спокій: “штобы зачепки и причины з стороны наше ничим не даны” [7, с. 89-90]. У цей час замкова шляхта тримала оборону в Любечі та навколишніх сторожевих пунктах, “жебы у в осторожности мешкали и люди з осады не ропускали” [7, с. 92-93]. Коли у квітні 1562 р. московська армія знову розпочала військові дії (“зрадливе через люди свои при границах панства нашего шкоду огнем и мечом вчиних”), староста організував оборону замку – “замок... добре осмотревши и вбезпечивши через служебники свои и козаки и подданые наши тамошние” [7, с. 93-94]. У квітні 1562 р. в обороні Любецького замку мали брати участь “служебники... и козаки и подданые наши тамошние” [7, с. 93-94]. У свою чергу, міщанство, яке несло на собі тягар замкової служби, вимагало скасування або зменшення податків. Навесні 1562 р. любецький вїйт отримав “поборового листа”, за яким міщанство замку зобов'язувалося сплатити податки за два попередні роки [7, с. 102-105]. Міщанство Любеча звернулося безпосередньо до короля. 1562 р. Сигізмунд II Август на прохання бояр та міщан любецького замку звільнив їх від митних поборів – “от тех товаров их и живностей, што на свою потребу до места тамошнего Любецкого попровадять, мита звиклого и побору новоустановленого... не брали” [9, с. 19].

Очевидно, кількість козаків у Любечі неухильно зростала, і у червні 1562 р. любецькі козаки були взяті на довольтво: “поборцы новгородскому наказано послати... на козаки любечские 50 коп грошей, поставов луньских 2, лямбарских 5, а род лавских 50” [7, с. 108-109]. Того ж таки року замок було посилено вогнепальною зброєю – з Пінська до Любеча “маеть быти послано фальканеты спижаных 2 (гармати калібром 7-10 см.), гаковниц меньших 25 (гаубиці з великим кутом нахилу [20, с. 148-150]), ручниц 40, мождчери што порох робяць 2. Куль до тое всее стрелбы... маеть быти так много, яко до половицы тое стрелбы” [7, с. 117].

1562 р. військові дії тривали безпосередньо на терені Любецької округи. Чорнобильський староста Ф.Кмит розбив великий загін московського воеводи, який ішов з Чернігова на Остер, зробив вилазку і спалив Чернігів, а потім відступив до Любеча [21, с. 20]. Під час війни тимчасовими союзниками Речі Посполитої стали кримські татари. Любецький державця зобов'язувався “жебы бояром и всим подданым... и земьяном, мешаном... держанья своего любечским и слугам своим, и тем козаком тамошним грозно под... караньем нашим... аби они на всем противно татаром белгородским... спокoine заховали до земли их... не ходили” [7, с. 119].

У вересні 1562 р. київський воевода К.Острозький збирався оглянути Любецький замок: “аби еси в доброй опатрности и безпечности замок наш Любеч осмотревши, за писанием князя воеводы киевского”. Цікаво, що саме тоді старання П.Сапєги були помічені Сигізмундом II Августом, який викликав старосту до Києва: “сам до Києва ехал и там водле часу и потреби... с князем воеводою киевским бы есте служили” [7, с. 119-120].

Можливо, саме для П.Сапєги у 1566 р. і була запроваджена посада київського каштеляна (фактично цей уряд був другим за значенням після київського воеводи), якому доручалось керівництво як міським, так і повітовими ополченнями. За відсутності воеводи каштелян виконував і його функції. Зазначимо, що призначення каштеляна П.Сапєги до Києва було зроблене супротив бажання воеводи К.Острозького [22, с. 279-280]. З огляду на те, що у 50-х рр. XVI ст. київські воеводи перестали бути любецькими державцями і вже не призначали сюди своїх намісників, той факт, що київ-

ським каштеляном став саме перецький староста, є дуже цікавим. Нова посада між тим не обмежувала свавілля самого П.Сапєги, який згадувався у листі Сигізмунда II Августа 1567 р. до державців, воєвод і старост "українних" замків. Поява листа була викликана тим, що київський каштелян та любецький староста П.Сапєга не дозволив королівським простраторам провести ревізію Любеча близько 1567 р. [2, с. 520; 16, с. 158-162].

З середини 60-х рр. XVI ст. відомі й королівські привілеї любецькій шляхті. Одними з перших пожалування набули Зарецькі-Зеньковичі, які 26 липня 1568 р. отримали від Сигізмунда II частину Юшківської землі та маєтності у передмісті Любеча [23, с. 58; 24, с. 207]. Можливо, цей привілей отримав Зенько Семенович Нахиба, нащадки якого називають себе Зеньковичами [24, с. 124]. Очевидно, це пожалування було зроблене лише як підтвердження аналогічного привілею Сигізмунда I.

У середині XVI ст. зем'янський статус здобули родини Бивалкевичів, Богушів, Даничів, Ждановичів, Зарецьких-Зеньковичів, Захличів, Кононовичів, Кувечичів, Пузиків, Піроцьких, Розсудевських, відомі з привілеїв любецькій шляхті 1571 р. Сигізмунда II Августа.

Зростанню ролі любецької шляхти у регіоні сприяв "патронат" любецького старости. Незважаючи на те, що П.Сапєга займав уряд київського каштеляна, місцем його постійного перебування залишався Любеч. Про це йшлося у листі Сигізмунда II Августа до К.Острозького. У 1567 р. король відправив П.Сапєгу до Києва, "отправивши есмо на местце твоей милости (К.Острозького) до замку Киевского каштеляна киевского старосту любецкого пана Павла Ивановича Сапєгу". Відносини між київським державцем та каштеляном не склалися, бо Сигізмунд II Август наголошував на тому, що П.Сапєга не отримував своєї платні за 1566 р.: "половину всех доходов, которые на воеводу киевского приходят, дати и тым ему (П.Сапєзі) утрати его, которые он в Киеве на местцу твоей милости мешкаючи, поимуюм, нагородити", або ж "до замку Киевского приехавши, никоих пожитков ему (П.Сапєзі) давати не казал (К.Острозький), а он деи, там через тое все лето мешкаючи, немалые траты приймати мусил", чи "аби ти, наместнику, ему половицы тых пожитков поступити не хотел, а пан каштелян для того бы с Киева зъехати мел" [16, с. 169-171].

Сигізмунд II Август особисто наказав київському воєводі Михайлу Дівочці виплатити П.Сапєзі "половицу всех доходов... ино иж платы с корчом киевских ты выбираешь". П.Сапєга навіть не мав у Києві власного житла – "мешкаючи там при замку нашом Киевском (улітку 1566 р.) в часу для стоянья своего не маеть, бо кгда он з замку выпроваживатися, або в чужих домах мешкати мусить". М.Дівочка був повинен оселити П.Сапєгу "яко каштеляна... при замку нашом Киевском есть потреба, ты бы без каждого мешканья у замку Киевском, где он себе обретет, для стоянья его милости дом водле потребы будувал конечно". Цікаво, що любецький державця і київський каштелян був викликаний 1566 р. до Києва "не з жадных иных причин, одно не хотячы того замку украинного (Киева) в небытности твоей милости (К.Острозького) в яком непорядку мети" [16, с. 169-171].

Як бачимо, протягом 50-60-х рр. XVI ст. мало місце певне піднесення Любецького замку та його військовослужбової спільноти, пов'язане, перш за все, з активною діяльністю любецького старости П.Сапєги. Водночас у першій половині – середині XVI ст. значна частина загальнодержавних замків Великого князівства Литовського занепала. Основною причиною цього занепаду стало те, що замки так і не були об'єднані в єдину оборонну систему країни, а залишалися пунктами, через які полегшувалися зносини, здійснювалось спостереження за ворогом [25, с. 127-128].

Як зауважував М.Грушевський, 1569 р. на Лівобережній Україні, в околицях Любецького та Остерського замків, знаходились значні контингенти боярських військовослужбових сил, зобов'язаних службою [26, с. 283]. На думку Я.Пеленського, саме українська шляхта активно сприяла інкорпорації українських земель, маючи на меті гарантування своїх станових привілеїв [27, с. 247-249, 252-255], тому наявність у середовищі української шляхти напівпривілейованих прошарків, зокрема служебної шляхти околичних замків, об'єктивно сприяла посиленню боротьби за набуття та збереження повноцінних шляхетських прав.

Джерела та література

1. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – 416 с.
2. Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzyledem Geografiemo-statystycznym. Tom XI. Ziemię Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw). Dlas III. Zrodla dziejowe. T. XXII. – Warszawa: Sklad glosowy w księgarni Gebethnera i Wolffa. 1897. – 668 s.
3. Грушевський М.С. Барське староство. Історичні нариси XV – XVIII ст. / Післямова, примітки та показники М.Крикуна (Репринтне видання). – Львів: Інститут Українознавства ім. І.Крип'якевича, 1996. – 626 с.
4. Grabski A., Nadolski A., Nowak T. Zarys dziejow wojskowosci polskiej do roku 1864. –Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1965. – Т. 1. – 503 s.
5. Антонович В.Б. Содержание актов об околничной шляхте / Акты о происхождении шляхетских родов юго-западной России // АЮЗР. – 1867. – Ч. IV. – Т. I. – С. 1-62.
6. Леп'яво С. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561-1591).-Чернігів: Сіверянська думка, 1999. – 216 с.
7. Литовская метрика (1553-1567). Книга 564. Книга публичных дел 7 / Подг. к печати Я.Балицдис; Ин-т истории Литвы. –Вильнюс: Mokslo ir encirlopleidyrla, 1996. – 207 с.
8. Русіна О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – 244 с.
9. Милорадович Г.А. Любеч Черниговской губернии Городничского уезда. Родина преподобного Антония Печерского. Изд. Общества истории и древностей Российских при Московском университете. – М.: Университетская типография ("Катков и К⁰"), 1871. – 156 с.
10. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн.6. Уезды: Новгород-Северский, Сосницкий, Городничский, Конотопский и Борзенский. – Чернигов: Земская типография, 1874. – 341 с.
11. Лазаревский А.Л. Обозрение Румянцевской описи Малороссии (издание Ч.Г.С.К.). Вып. 1. – Чернигов: Губернская типография, 1866. – 390 с.
12. Статут Великого княжества Литовского 1529 года. / Под ред. акад. АН Литовской ССР К.И.Яблонскаса. – Минск: Изд. АН БССР, 1960. – 142 с.
13. Грушевський О. Любецькі справи другої половини XVI віку // Чернігів і Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. (Під редакцією М.Грушевського). – К.: Державне видавництво України, 1928. – С. 281-289.
14. ЦДІАКУ, Ф.1235, Оп.1, Спр.1095. О.С.Грушевський (Грушевский О.С. Города Великого княжества Литовского в XIV-XVI ст. Старина и борьба за старину. Друкарський примірник, видання 1918 р. (1918 г.), 140 Арк.
15. Грушевський О. До історії сторожі в замках XVI в. // Історико-Географічний збірник (видає комісія для складання Історико-Географічного Словника України). Т. IV. / За редакцією М.Грушевського. – К.: друкарня Всеукр. Академії наук, 1931. – С. 1-7.
16. Акты об украинной администрации / АЮЗР. – 1907. – Ч. VIII. – Т. V. – Шлс.+560 с.
17. Довнар-Запольский М.В. Украинские староства в первой половине XVI в. – К.: типография Имп. университета Св. Владимира, тип. акц. общ-ва "Печатня изд. дела" Н.Т. Корчак-Новицкого, 1908. – 118 с.
18. Яблоновский А. Левобережная Украина в XV-XVII ст. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – № LIII. – Апрель. – С. 85-101.
19. Кривошея В.В., Орел В.М. Українська шляхта напередодні Визвольної війни середини XVII століття (Історико-географічні та історико-генеалогічні матеріали). –К.: ІІІЕД НАНУ, 2000. – 139 с.
20. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія Українського війська: в 10 част., 12 кн. –Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. (Репринтне видання). – Тернопіль: Орендне підприємство видавничо-поліграфічного комбінату "Збруч", 1992. – 574 с.
21. Антонович В. Исследования о городах в юго-западной России по актам 1432-1798 гг. / Акты о городах (1432-1798 гг) // АЮЗР. – 1869. – Ч. V. – Т. I. – С. 3-93.
22. История Киева: в 3 т., 4 кн. Т. 1. Древний и средневековый Киев. –К: Наукова думка, 1984. – 408 с.
23. Милорадович Г.А. Любеч и его святыня. – СПб: типография Альшуллера, Эртелев пер. д. 17-9. 1905. – 105с.: ил.
24. Lustracya Dobr Krola Jmei w wojewodztwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem lezacych // Jablonowski A. Lustracya Krolewszczyzi ziem Ruskich: Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku. Zrodla dziejowe. T.V. –Warszawa: Druk Jana Cetty (Senatorska, № 28), 1877. – S. 1-226.
25. Панащенко В.В. Агресія Кримського ханства і султанської Туреччини на Україну в кінці XV – першій половині XVI ст. // Феодалізм на Україні. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 114-132.

26. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохась (голова) та ін. Т. IV. – К.: Наукова думка, 1993. – 544 с.
27. Pelenski J. Inkorporacja ukraińskich ziem dawnej Rusi do Korony w 1569 roku. Ideologia i korzyści – próba nowego spojrzenia // Przegląd Historyczny. – 1974. – T. LXV. – Zeszyt 2. – S. 243-261.

Some uprising of Lubech's castle and its military community in the middle of XVI century has to do with the ruling of P. Sapeha – one of the most active leaders of Lubech. Since he was fixed as Kyiv's kashtelian, the role of Lubech's shlihta increased greatly. At the same time the closed social category for Lubech's boyars in the middle of XVI century was lubech's petty bourgeoisie, which also had obligatory military service. The land's reforms of the part of 60s (XVI c.) and „authority” of Kyiv's kashtelian over the Lubech's shlihta in some way improved the position of the Lubech's upper class in the town's district.

Key words: the Lubech's shlihta, P. Sapeha, the leader, the petty bourgeoisie, the Lubech's district.

УДК 930.25 “17/18”

Ганна Доманова

ІСТОРІЯ АРХІВУ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ

В статті здійснена спроба реконструювати історію магістратського архіву, який утворився в результаті тривалого існування в Чернігові (1623–1785 рр.) органу міського самоврядування на маґдебурзькому праві – магістрату. Розглянуто особливості збереження магістратської документації протягом кінця XVIII – XX ст. Головна увага приділена законодавчим актам – королівським привілеям, царським грамотам та гетьманським універсалам, що мали численні копії й розтосереджені у різних фондах архівосховищ України і Росії.

Ключові слова: Чернігівський магістрат, архів, королівські привілеї, царські грамоти, гетьманські універсали.

Чернігів одне з небагатьох міст Лівобережної України, яке протягом майже півтора століття (1623 – 1785 рр.) зберігало самоврядні традиції. Підґрунтям існування маґдебургії у місті стали насамперед привілеї польських королів, грамоти російських царів та гетьманські універсали, які визначали не тільки правове поле Чернігівського магістрату, але й територіальні межі, міську власність, пільги міщанства, характер взаємовідносин з іншими верствами населення. Виконуючи адміністративно-судові функції, відаючи фінансовими справами, магістрат мав численну поточну документацію.

Насьогодні в українській історіографії відчувається відсутність наукових розробок з історії Чернігівського магістрату. Наявні роботи стосуються переважно окремих аспектів історії міської влади [1]. Історія магістратського архіву вперше стала предметом окремої розвідки.

Слід зауважити, що значна кількість документів Чернігівського магістрату була втрачена через те, що магістратський архів зазнавав руйнівних пожеж. Зокрема, надзвичайної шкоди центру міста заподіяли пожежі 1718 і 1750 рр., остання з яких повністю знищила будинок магістрату. Наслідки пожежі 1750 р. створили дуже багато “білих плям” в історії міста загалом. Був втрачений цілий комплекс джерел минулих років. Загинули фінансові документи, актові книги, що склали основу джерельної бази з історії чернігівського міського самоврядування. Магістратський архів зазнав чимало втрат і після припинення функціонування магістрату. Втім, незважаючи на численні катаклізми, майже повністю збережений законодавчий матеріал, що підлягав копіюванню – королівські привілеї, царські грамоти та гетьманські універсали.

© Доманова Г., 2004